

LITERATUURONDERWIJS IN DE POSTDIGITALE LEESCULTUUR

‘Scherms versus papier’: het is een oppositie die in discussies over onderwijs steeds weer terugkeert. Is het beter om een fysiek gedrukt boek te lezen of kan dat net zo goed op een iPad? Als er een schoolbreed leesuur wordt ingevoerd, moeten leerlingen dan per se papieren boeken meenemen? En een boekenpitch in de klas, kan dat ook door een #BookTok-filmpje te tonen – of moet er een fysiek exemplaar aanwezig zijn?

Vakdidactisch gezien zijn het belangrijke vragen. Tegelijkertijd gaat er een problematische premisse onder schuil, namelijk dat papieren boeken en digitale omgevingen tegenover elkaar geplaatst kunnen worden. Literatuurwetenschappers als Jessica Pressman (2020) en Federico Píanzola (2025) hebben dat idee theoretisch overtuigend ontmanteld door aan te tonen dat gedrukte en digitale media fundamenteel verweven zijn in de hedendaagse leescultuur, maar ook empirische data verzameld onder jongeren liegen er niet om. Zoals Amy Schoonens en Michael Dezuanni (2026) begin dit jaar lieten zien op basis van een analyse van het leesgedrag van Australische jongeren, lopen fysieke en digitale leespraktijken onder adolescenten voortdurend in elkaar over. Schoonens en Dezuanni spreken van een beweging ‘in and out of reading’: tieners bewegen zich moeiteloos van boek naar scherm en weer terug, van roman naar videomateriaal, van gedicht naar feed op sociale media, van gedrukt boek naar online fanfictie.

Zulke bewegingen waarbij het fysieke en digitale zozeer vervlochten worden dat ze niet langer zonder elkaar kunnen worden gedacht, zag ik in mijn eigen recente onderzoek ook onder Nederlandse tieners. Jonge deelnemers aan *online reading challenges* op Goodreads gaven aan dat ze tijdens het lezen door Goodreads-pagina’s scolden om hun leeservaringen te toetsen (Dera, 2024a); voor gebruikers in de #BookTok-gemeenschap omvat de handeling *lezen* niet alleen fysieke objecten, maar ook (para)sociale uitwisselingen

in een online omgeving (Dera, 2024b). Als ik terugdenk aan mijn eigen tijd als leerling op de middelbare school – we schrijven de periode 1999–2005 –, constateer ik dat die verstrengeling van het fysieke en het digitale ook toen al bestond. Toen *Harry Potter and the Order of the Phoenix* verscheen in 2003, verslond ik de vuistdikke roman deels achter de computer, waarop ik het forum Potternetwerk.nl geopend had om de vorderingen van anderen te volgen.

Maar waar die online wereld destijds alleen in ons computermeubel bestond, en ik er op school nauwelijks toegang toe had, groeien leerlingen van nu op in een postdigitale conditie waarin het digitale omnipresent is – zozeer dat het voor jongeren onvoorstelbaar is om zich een leescultuur in te denken waarin digitale media geen enkele rol spelen (zie ook Dera, 2026). Desondanks richten Nederlandse leraren – zowel bij het schoolvak Nederlands als bij de moderne vreemde talen – zich in hun lessen hoofdzakelijk op papieren teksten, en spelen digitale media een marginale rol als object van analyse in de literatuurlessen (Delhey et al., 2025).

Tegen die achtergrond hoopt dit themanummer kennis en inspiratie te bieden ten behoeve van actueel en geëngageerd literatuuronderwijs in een postdigitale leescultuur. Hoe kunnen we dat vormgeven op zo’n manier dat fysieke en digitale leespraktijken ook in de klas vervlochten kunnen zijn? De bijdragen in dit themanummer geven hiervoor minimaal drie richtingen aan.

Ten eerste maken zij duidelijk dat literatuuronderwijs in de hedendaagse mediacultuur zou moeten inspeelen op het lezen als sociale praktijk. Leeservaringen doen we niet alleen individueel op, maar uitdrukkelijk ook in contact met anderen – via leestips, online gemeenschappen en zichtbare vormen van leesgedrag. In haar bijdrage over online lezersgemeenschappen laat Semmy Claassen zien hoe boeken op TikTok, Instagram en YouTube worden aanbevolen via sfeer, emotie en tropes, en laat zij zien hoe ingrediënten uit deze gemeen-

schappen ook toegepast kunnen worden in de klas. Eva Nelissen en ikzelf onderzoeken een verwante dynamiek in onze bijdrage over het delen van #BookTok-video’s via WhatsApp, waarin we laten zien dat het inzetten van online platforms kan helpen om boekentwijfelaars leesinspiratie te bieden. Emma Kustermans toont op haar beurt hoe de applicatie Hebban in de Klas de sociale kant van lezen productief kan maken in de onderwijspraktijk, wanneer leerlingen elkaar volgen en uitdagen binnen een gezamenlijke *reading challenge*.

Een tweede lijn in dit themanummer is dat de postdigitale cultuur ons dwingt om met leerlingen na te denken over de vraag wat lezen eigenlijk is. Zolang we lezen gelijkstellen aan het lineair verwerken van een gedrukte literaire tekst, blijven veel hedendaagse literaire praktijken buiten beeld. In mijn bijdrage over TikTok-poëzie laat ik zien hoe korte, multimodale video-gedichten ingezet kunnen worden om met leerlingen na te denken over poëtische technieken, performance en platformlogica – en evengoed vruchtbaar verbonden kunnen worden met poëzie op papier. Julia Neugarten richt de aandacht op fanfictie, verhalen die geschreven worden voor en door fans die bepaalde narratieven herschrijven en daardoor interessante kansen bieden om in de klas te spreken over interpretatie en ideologie. Rens van Haaren en collega’s onderzoeken in hun bijdrage over vmbo-leerlingen en smartphone-lezen dan weer wat er gebeurt als verhalen niet tegenover de telefoon worden geplaatst, maar juist een plek krijgen óp de smartphone.

De derde richting is mediakritisch: nieuwe ontwikkelingen in de digitale cultuur vragen om literatuuronderwijs dat leerlingen met kritische distantie leert kijken naar de platforms waarmee zij interacteren. In zijn bijdrage over generatieve taalmodellen laat Siebe Bluijs zien hoe je in de literatuurles kunt inzoomen op de retorische en narratieve werking van systemen als ChatGPT. Wie begrijpt hoe taal, perspectief en over-

tuigingskracht functioneren in fictie, staat ook sterker tegenover technologie die zich als menselijke gesprekspartner presenteert. Aafje de Roest gaat op haar beurt in op het fenomeen glamourlezen, waarbij boeken op sociale media fungeren als accessoire waarmee influencers zichzelf cultureel positioneren. In deze online cultuur wordt lezen een esthetische en identitaire performance. Dat roept een belangrijke vraag op voor de literatuurles: hoe leren we leerlingen niet alleen lezen, maar ook kijken naar de manieren waarop literatuur en boeken online worden verbeeld en vermarkt?

Tezamen illustreren deze drie lijnen hoezeer hedendaags literatuuronderwijs zich moet positioneren in een literaire cultuur vol golfbewegingen: tussen tekst en platform, tussen individuele interpretatie en collectieve circulatie, tussen autonome leeskeuzes en algoritmische sturing. Dat de technologische ontwikkelingen alleen maar verder zullen accelereren, staat zo langzamerhand wel vast – en goed literatuuronderwijs beweegt daarin mee. ■

Jeroen Dera

LITERATUUR

Delhey, Y., Dera, J., Janssen, L., Jentges, S., Koffeman, M., & Mekenkamp, M. (2025). *Tekstselectie in het Nederlandse literatuuronderwijs: Een enquêtestudie onder docenten Duits, Engels, Frans, Nederlands en Spaans*. Stichting Lezen.

Dera, J. (2024a). Embarking on the online reading challenge: Adolescents’ participation motives, gains, and impacts on reading routines. *Literacy*, 58(3), 301–311.

Dera, J. (2024b). BookTok: A narrative review of current literature and directions for future research. *Literature Compass*, 21(10–12), Artikel e70012.

Dera, J. (2026). *De spagaat: Jonge lezers in tijden van ontleding*. Querido. Píanzola, F. (2025). *Digital social reading: Sharing fiction in the 21st century*. MIT Press.

Pressman, J. (2020). *Bookishness: Loving books in a digital age*. Columbia University Press.

Schoonens, A., & Dezuanni, M. (2026). Moving in and out of reading: Teens talking about books, digital games, social media and fanfiction. *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 69(5), Artikel e70038.